

ШИРЕЊЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИСТИЧКЕ
ПРОПАГАНДЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ДУНАВСКЕ
БАНОВИНЕ ТОКОМ 1940. ГОДИНЕ

Владимир Баровић и Дејан Пралица¹
Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

У раду се анализира проблем ширења нацистичке пропаганде на подручју Дунавске бановине, где је живела многобројна немачка национална заједница. На основу истраживања наводе се примери инцидената и сукоба на националној основи, који су последица успешне нацистичке пропаганде, коју је смишљено организовао и спроводио Културбунд. Такође, наводе се примери организовања системске обуке младих припадника немачке мањине у Дунавској бановини, који су били авангарда у ширењу националсоцијалистичке пропаганде. Аутори су користили историјске изворе првог реда, до којих су дошли архивским истраживањима, а послужили су да структурално објасне проблем који се обрађује.

Кључне речи: *пропаганда, нацизам, Немци, Дунавска бановина, индоктринација, инциденти.*

Увод

У нашој послератној историографији о војвођанским Немцима веома је мало писано. Обично се констатовало да су они, као народни непријатељи, са немачком војском – Вермахтом својевољно отишли из земље. У духу социјалистичке острашћености, по аутоматизму су колективно оптуживани за ширење „фашистичких идеја“, уз давање паушалних, неутемељених оцена. Мало је радова који су се систематично и на научно прихватљив начин бавили војвођанским Немцима, а посебно начином на који су они нацификовани. Оно што је посебно недовољно обрађено јесте систем пропаганде, под којим су припадници немачке мањине постали симпатизери или активни припадници националсоцијалистичког покрета, у његовим разним организационим варијацијама. Да би одређена национална мањина, као што је немачка, делимично постала „народносна заједница у националсоцијалистичком духу“ било је потребно много систематичног рада и пропагандних напора, који су имали одређен систем и методе. Такође је занимљиво истражити како је на то реаговао словенски живаљ, односно „државни народ“, како су називани Срби, Хрвати и Словенци у Краљевини Југославији. Потребно

¹ Аутори су доценти на Одсеку за медијске студије Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду.

је испитати и инциденте, сукобе и провокације, који су били последица пропаганде и острашћености која је владала у тим предратним временима.

Територија Дунавске бановине, која се углавном поклапа са подручјем данашње Аутономне покрајине Војводине, није случајно узета у разматрање, јер су припадници немачке националности чинили велики део становништва тог подручја. Према попису од 31. јануара 1921. године у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца живело је 12.017.313 становника, од којих се, према подацима Д. Бибера, 513.472 или 4,21% изјаснило да им је немачки језик матерњи, док Ј. Мирнић за исти попис наводи број од 505.710 грађана који су се изјаснили као Немци.² Пре, а нарочито након доласка нациста на власт, изношен је у ондашњој немачкој историографији податак да у Југославији живи од 600.000 до 700.000 хиљада Немаца, што је свакако преувеличан број. Треба нагласити да је први попис у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца као реперну тачку за националну припадност узео матерњи језик на основу којег се уписивала и националност.³ Највећи број југословенских Немаца живео је на територији ондашње Дунавске бановине, тј. данашње Аутономне Покрајине Војводине (Банат, Бачка и Срем). У Бачкој је било 22% Немаца (173.058) и већином су били концентрисани у јужној и југозападној области овог региона. Од 11 срезова Бачке немачка народна група била је у већини у Оџацима (54%), Бачкој Паланци (54%) и Кули (51%). Највећи број Немаца био је настањен у сеоским срединама (84%), али је и у градовима Бачке живео одређен број представника те мањине: у Новом Саду (6.486), Сомбору (2.996) и Суботици (2.475).⁴ У Банату су Немци живели претежно у насељима у југоисточном делу регије – око Панчева, Беле Цркве, Вршца, у средишњем делу око Зрењанина (Великог Бечкереча) и у северном делу у Великокикиндском округу. У Срему је немачко становништво било настањено у подручју Земуна, Нове Пазове, Инђије, Руме и Сремске Митровице. По резултатима пописа из 1921. године, на територији Баната, Бачке и Барање живело је 316.579 Немаца, с тим што их је у Срему било 49.345 (или 14% становништва), мада поједини аутори износе различите податке. И сама власт нове Краљевине СХС, због поратних комуникационих, саобраћајних и других проблема није имала сасвим прецизан статистички преглед становништва државе.⁵

Културбунд и пропагандна индоктринација

Окупљањем свих војвођанских односно југословенских Немаца, Културбунд је до 1940. године постао организација свих Немаца који су као мањина живели у Краљевини Југославији. Тиме је Културбунд створио добру претпоставку за своје жељено идео-

² Biber Dušan, *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Ljubljana, 1966, 12.; Мирнић Јосип, Немци у Бачкој у Другом светском рату, Нови Сад, 1974, 25.

³ Аутори који наводе тако велик број су: Paul Rohrbach, *Deutsches Volkstum als Minderheit*, Berlin, 1926, 56.; Otto Boelitz, *Das Grenz- und Auslandsdeutschum, seine Geschichte und seine Bedeutung*, Munchen, Berlin, 1926, 75. Theodor Grentrup, *Das Deutschum an der mittleren Donau in Rumanien und Jugoslawien*, Munster, 1930, 20.

⁴ Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921, Сарајево, 1932, 356–363. Имамо и друге податке о статистичкој слици ондашње Војводине: „У Банату, Бачкој и Барањи било је тада око 35% Срба, према 27,9% Мађара и 23,5% Немаца, а у Срему знатно више 46,3%”. Душан Попов, Српска штампа у Војводини 1918–1941, Нови Сад, 1983, 53.

⁵ Biber, n. d., 17.

лошко усмеравање, јер то је било веома тешко ако није било широке народне базе из које ће стасати нове нацификоване генерације, а постојала је сасвим реална могућност индоктринације зрелих људи са мање-више формираним ставовима. За тај посао морала је постојати озбиљна пропагандна мрежа која је ишла преко јавних медија, али и путем тајних канала, као и кроз обавештајни рад. Треба нагласити да су војвођански Немци у великој мери били аполитични; више их је занимало стање у амбару или штали, него у народној скупштини. То, наравно, не значи да нису марили за политику, али су се, као добри домаћини, пре свега, бринули за своју економску базу. Пошто националсоцијализам није био једноставан за разумевање недовољно образованим Немцима, Културбунд је морао поступно да почне са идеологизацијом и то првенствено преко медија, које су националсоцијалисти зналачки користили. „У вези наводне нарочите наклоности широких маса Подунавских Немаца према националсоцијализму довољно је тек рећи да они с обзиром на политичку незаинтересованост једва да су разумели о чему се на идеолошком пољу ради. Како је њима ствар представљена: могли су се информисати и оријентисати нпр. кићеним пропагандистичким извештајима немачких радио-станица које су се јасно чуле и код нас, и на хвалоспевним сликама недељних новости у биоскопима, које су остављале добар утисак. Томе треба придодати немачке илустроване листове – изузетно читане, нарочито по селима“.⁶ Тако је гледао на лагану нацификацију Културбунда некадашњи његов члан са временске дистанце од 60 година, али треба нагласити да је ондашња немачка популација, осим пропагандних радио-емисија из Рајха и квалитетних илустрованих новина, имала добре помоћнике у самим вођама и члановима Културбунда, који су на разне начине вршили идеолошку индоктринацију. Поједини извори сведоче о томе да је још 1936. године било тајног организовања ради пропагандног деловања чланова Културбунда, што је посебно било евидентно међу омладинском популацијом уз туторство старијих „обновитеља“ – домаћих пропагатора нацизма у оквиру југословенског Културбунда. О том усменом пропагандном деловању речито сведочи полицијски извештај: „Што је најважније приликом извиђаја установљено је то, да се између омладинаца сазивање и договарање не води никаква кореспонденција већ се све то свршава само усмено не желећи никакве материјалне жртве за путовање и трошкове. Ово је најбољи доказ да је рад илегалан. Код Милера Адама и Милера Рудолфа (обновитељски агитатори, прим. аутора) у Старим Шовама, прошле године затицане су ноћне тајне седнице, а из Нови Шова Хауг Јакоб, стар 28 година, је исто у прошлој години био 4 месеца у Немачкој о немачком трошку, где се изгледа усавршавао за ову пропаганду а као главни помоћник и духовни вођа у Новим Шовама је Петри Јован, општински ветеринар, који има ближе 50 година“.⁷

Пресељење Немаца из Бесарабије

Почетком 1940. године руководство Културбунда није одмах предузело драстичне мере као што би била антисемитска кампања, већ је кренула постепена индоктринација која је имала за циљ упознавање најширих маса са националсоција-

⁶ Ненад Стефановић, Један свет на Дунаву, Београд, 2003,60.

⁷ Архив града Новог Сада, Фонд среско начелство, Нови Сад (1924–1941) ф.174 пов. 89/937.

лизмом као „народном идеологијом“ и нечим што се подразумева као немачки поглед на свет, који је увек постојао у том народу, али је сада само уобличен у нацистичкој партији. Такав приступ показао се као веома ефикасан у Рајху, па је делотворна хипнотичка терапија почела да се примењује и на војвођанске Немце. Једна од првих манифестација заједништва са свим европским Немцима у духу националсоцијализма почела је да се реализује у време лета и јесени 1940. године када су од августа до октобра Немци из Бесарабије пребацивани у Рајх. Постојале су две прихватне станице у Земуну и Прахову, где су фолксдојчери прихватани и даље транспортовани за Немачку, а осим манифестације јединства била је то прилика и за приснији контакт са нацистима из Рајха. Приликом те акције пребацивања у Вршцу је дошло до једног инцидента када је камион који је носио веш за земунски логор зауставила полиција. Камион је претресан око један сат, а за то време се око пратње аутомобила окупила маса Срба, па је због усијане атмосфере могло доћи до нечег озбиљнијег. „Гомила која се окупила око аута заузела је претећи став према пратњи аутомобила, а нарочито бивши четник Мита Марила који је узвикнуо: „Побите ове немачке псе! Не трпимо да они у нашој земљи жаре и пале!“⁸ Због тог инцидента немачки посланик у Београду је поднео усмени протест Министарству спољних послова. Конвоје бесарабијских Немаца логистички је обезбеђивао „Допунски уред борбеног СС-а“ (*Erganzungsamt der Waffen SS*), који је у прихватне станице послао своје СС лекаре.⁹ Поред тога што су се бавили медицинском делатношћу они су разговарали са домаћим Немцима, а вршили су и регрутацију за војне формације СС-а. За фолксдојчере СС је био посебно заинтересован, јер је имао јединице које су окупљале поједине народности, а током рата биле су стваране и формације од Немаца из појединих области окупиране Европе. Они фолксдојчери који су већ били „националсоцијалистички свесни“ одлазили су у Немачку и укључивали се у есесовске војне формације, а Густав Халвакс (назван је Хорстом Веселим банатских Шваба) био је један од првих војвођанских есесоваца. Постоје подаци да су већ у јесен 1940. године добровољци из југословенске фолксдојчерске групе приступали СС трупама и то елитној телесној гарди Адолфа Хитлера (Леиб-Стандарте Адолф Хитлер), јединици из које ће касније настати прва дивизија борбеног СС-а.¹⁰ То је био само један од видова индоктринације, мада је највећи пропагандни ефекат постигнут током самог пресељења бесарабијских фолксдојчера које су медији представили као манифестацију свенемачког јединства.

Културбунд је у акцији прихватања ангажовао 10.243 своја члана који су при томе добровољно радили 1.001.122 радна сата, а као добровољне прилоге војвођански Немци су дали 55 вагона пшенице и 8 вагона других намирница.¹¹ Систематска идеолошка индоктринација и нацификација посебно је спровођена међу омладином, па су често одржавана предавања и организована омладинска логоровања на којима су говореле држали истакнути националсоцијалисти: Авендер, Мецгер, Алтај-

⁸ Архив Војводине, Краљевска управа Дунавске Бановине (даље: АВ КУДБ), пов. II/2 бр. 16353/1940, извештај банског инспектора Милутина Игошанца.

⁹ Ј. Мирнић, н. д., 68.

¹⁰ Louis de Jong, *Die deutsche Funfte Kolonne im 2. Weltkrieg*, Veröffentlichungendes Instituts für Zeitgeschichte, Stuttgart, 1959, 215.

¹¹ Ј. Мирнић, н. д., 54.

гер и Шпрајцер. Постоје назнаке да су деловале и илегалне ћелије „Хитлерјугенд организације омладинског другарства“ (*Hitler Jugend Kameradschaft*), а једна таква ћелија деловала је у гимназији у Новом Врбасу.¹² У тајне организације Хитлерјугенда улазили су они који су већ имали најмање годину и по стажа у Културбунду, а сама организација била је устројена на фирерпринципу и пружала је потпуну националсоцијалистичку обуку. Чланови тих омладинских нацистичких дружина били су индоктринирани паролама: „Фирер је увек у праву“, „Програм НСДАП (нацистичке партије – прим. аут.) за тебе је догма“, „Право је оно што је то за НСДАП, па према томе и за Немачку и твој народ – корисно“.¹³ Индоктринацијом је управљао „проверени“ обновитељ Јакоб Лихтенбергер, који је био шеф Омладинског уреда Савезног руководства Културбунда, а он се побринуо да нацификација буде потпуна, с тим што је центар тог школовања био Футог.

Пропагандни скупови и курсеви

Најпознатији збор и пропагандни курс нацистичке идеолошке наставе за омладину одржан је у Футогу од 3. до 10. јула 1939. године, где се окупило 126 немачких студената из свих крајева државе. Лихтенбергер је у свом омладинском листу „Стваралачка омладина“ (*„Schaffende Jugend“*) представио лик и дело новог нацистичког омладинца: „У чему се огледа нови приступ целокупном омладинском раду. Пре свега у спровођењу основне претпоставке данашњег немачког васпитања омладине – 'младе треба да воде млади'... Ко верује да је постао вођа омладине у селу само да би носио титулу с којом ће више 'импоновати' девојкама, или само да би играо важну улогу, ко не схвата дух времена и запоставља многе важне задатке омладинског рада, тај смета, треба га одстранити па нека оснива куглашко или картарошко друштво... Не желимо да васпитавамо идеалисте сањаре него људе који ће снагом надахнућа овладати тешкоћама живота“.¹⁴ То је подразумевало да, поред пропагандног и идолошко-теоријског, омладинци стекну и практична знања која ће служити правом нацисти, а то су, пре свега, војне вештине: извиђање, патролирање, балистика, склапање оружја, оријентација у простору, скицирање терена и др. Ти „едукативни“ наставни програми реализовани су, углавном, у току лета на отвореном, па је тако 1940. године организовано једномесечно логоровање немачке омладине на Фрушкој гори, а средином августа је у Торжи одржан националсоцијалистички омладински камп, који је трајао недељу дана.¹⁵ На тим скуповима чест гост био је Шпрајцер, културбундашки руководиоца (гаулајтер) за Бачку, који се посебно трудио да нацистичке погледе на свет пренесе војвођанској фолксдојчерској омладини. Нарочита пажња посвећивана је едукацији националсоцијалистичких омладинских лидера који су до краја 1940. године похађали 25 курсева, где је било 767 слушалаца, а 15 курсева је организовано за женске омладинске руководиоце (423 полазнице). Девојке су ишле и

¹² Архив Војноисторијског института, Београд, фонд: Бивша југословенска војска даље БЈВ, к-1, ф 3, д. 10.

¹³ Ј. Мирнић, н. д. 60.

¹⁴ *Schaffende Jugend*, 1, 1940, чланак „*Neue Arbeit*“.

¹⁵ Ј. Мирнић, н. д., 58–59.

на летња, такозвана „гау“ (покрајинским) логоровања (61 омладинка), а поред редовних активности које подразумевају и вежбе из физичког васпитања обавезно су држани часови идеолошке наставе. Омладинци који су то „заслужили“, били су послати у Рајх на додатно идеолошко усавршавање, а Одсек јавне безбедности контролисао је њихова писма, јер се из те кореспонденције јасно види ефекат нацистичке пропаганде: „Један младић који је активно радио у корист народне групе пише једном свом другу, такође нашем држављанину и коме каже: 'Ми радимо пуном паром. Завидим ти што си у могућности, да нашег Фирера можеш чешће видети. Али када ми будемо наш посао завршили, тада ћемо и ми заједно са вама који сте тамо (у Немачкој – прим. аут.) уживати у благостању, свесни да је наш Фирер стално уз нас. Посао напредује, али то велико дело изискује много труда од нас, да би се оно и остварило'. Из овога се види какав је рад на омладинским курсевима и какав се дух подржава тамо и најзад каквом су идејом обузети сви Немци – омладинци који активно раде на терену“.¹⁶ У полицијским извештајима се махом констатује да је сличних акција било и раније, али мање, а све активнија нацистичка, посебно омладинска делатност, објашњава се великим Хитлеровим спољнополитичким успесима. То су елементи који су по процени ондашњих полицијских експерата утицали охрабрујуће на омладинце који се образују у нацистичком духу.

Културбунд је посвећивао пажњу и женама, тзв. немачким мајкама које су имале запажену улогу у нацистичкој пропаганди. Пошто су и оне биле чланови Културбунда, за њих је 1. фебруара 1940. године оформљен посебан огранак „Женски уред“ (Фрауенамт), чији шеф је била Труде Кремлинг, а 19. марта те године вођа Културбунда Сеп Јанко је наредио да се појачају организациони напори на успостављању женске мреже културбундовских подружница. Након формирања женских одељења немачке националне организације почела је индоктринација и тог дела популације фолксдојчера саобразно улози коју су нацисти давали жени у свом погледу на свет. Отварани су такозвани курсеви за „школовање мајки“ на којима су жене добијале упутства како да очувају немачку нацију, како да одрже чистоту аријевске крви, васпитавају омладину у националсоцијалистичком духу. Ту је био још читав низ пропагандних расистичких идеолошких премиса, које су наглашавале важност жене као носиоца биолошке аријевске снаге народа.¹⁷ Женски уред се брзо ширио, тако да је средином 1940. године формирано 46 женских одељења, крајем те године деловало их је 97, да би до марта 1941. године било оформљено 128 женских организација у месним културбундашким групама.¹⁸ Тако је смишљеним и поступним деловањем дошло до нацификације свих делова немачке националне заједнице у Војводини, с тим што треба нагласити да је сама националсоцијалистичка идеологија за широке сељачке немачке масе била умногоме симплификована, јер је било важно да се културбундаши науче паролама, основним ставовима нациста и свакодневним флоскулама које су се могле прочитати у нацистичкој штампи.

Поред антисемитизма, који је редовно био заступљен на часовима идеолошке наставе, нацистички предавачи су нападали бољшевизам, либерализам, масонерију, а

¹⁶ АВ КУДБ, Отсек јавне безбедности, пов. ИИ/2 бр. 2863, 1. април 1939.

¹⁷ Deutsches Volksblatt, 9. 03. 1941, članak „Frauenarbeit wie wir sie sehen“.

¹⁸ Deutsches Volksblatt, 19. 01. 1941, članak, „Die Deutsche Frau in der Volksgemeinschaft.“

од почетка рата и енглеску плутократију и француску „болесну“ демократију. Због већинског словенског живља и добрих односа са југословенском владом, на чему је инсистирало вођство Рајха, није се много говорило о германској аријевској биолошкој надмоћи над Словенима и другим „подљудима“, али се на вишим курсевима и то сервирало полазницима, који су имали више идеолошко образовање. Преусмеравање Културбунда по систему фирерпринципа изведено је крајем 1939. и почетком 1940. године када је укинута демократска форма избора председника и функционера, а по новом систему је и сам Сеп Јанко од 1940. године постао „вођа немачке народне групе“ у Југославији, са титулом вође народне групе „Volksgruppenfuhrera“, чиме је дато до знања да су фолксдојчери прихватили систем који влада у Трећем рајху. На основу тог фирерпринципа, почело је обједињавање свих немачких струковних организација у Југославији које су стављене под окриље Културбунда. По угледу на Рајх, где су све струковне коморе организоване под вођством националсоцијалистичких удружења, ради што обухватније нацификације, Културбунд почиње са формирањем својих удружења тог типа. Удружење млинара формирано је 17. јануара 1941, удружење архитеката, инжењера и грађевинских предузимача 26. јануара исте године, столари су добили своју струковну организацију 19. јануара. Непосредно пред априлски рат 1941. године у Културбунд је укључено и Удружење немачких лекара (*Bezugsgenossenschaft der deutschen Arzte*). Када су настала струковна удружења архитеката, инжењера и предузимача, она су одмах добила задатак од Културбунда да израде идејне скице нових месних домова у којима би се у маниру нацистичке идеје народне заједнице одвијао целокупан народни живот.¹⁹ Једнообразно деловање у оквиру Културбунда подразумевало је, наравно, и поштовање фирерпринципа унутар струковног удружења, у којем није могло бити расправе са струковним вођом, који је затим био обавезан на послушност надређеном односно „фолксгрупенфиреру“.

Да је немачка народна група почела да улази у добровољну изолацију у односу на друге нације у Војводини сведочи и податак да је у Бачкој формирана покрајинска немачка лига (Гау лига), под којом су биле три среске лиге, а постојао је и посебни „Савез немачких фудбалских друштава“, тако да су војвођански Немци имали у идеолошком смислу помало секташки (у комунистичком значењу те речи) приступ свом народном организовању.²⁰ Ради комплетног организовања немачке народне групе пришло се припајању свих могућих немачких друштава културбундашким месним групама. Тако су при свакој месној групи деловале читаонице, ловачка и певачка друштва, црквени хорови, културна и разна хуманитарна друштва, а њихова имовина постала је имовина Културбунда као врховне организације југословенских Немаца.

Пошто је у Културбунду било много мушких чланова у зрелим, па и позним годинама, може се закључити да је и њиховом идеолошком образовању посвећена одређена пажња, у складу са националсоцијалистичком теоријом да сви морају бити добри националсоцијалисти, јер иначе нису добри Немци. Старије генерације биле су идеолошки „обрађиване“ преко летака, прикладне штампе и филмских биоскопских новости, а уношење националсоцијалистичке литературе било је, у зависности од воље власти, дозвољено само у случају да не вређа интересе неке земље саве-

¹⁹ Deutsches Volksblatt, 19.03.1941, „Aufruf des Gewerbeamtes“.

²⁰ Исто, 09.01.1941, „Grundung des deutschen Fussballgauerverbandes Batschka“.

знице Југославије, али је, такође, због строге неутралности, било забрањено растурање литературе увредљиве по „г. Хитлера и Трећи рајх“. Иако морамо нагласити да је националсоцијалистичка идеологија у првом реду за циљну групу имала омладину, и старије генерације које су учествовале у Првом светском рату добро су „загреване“ занимљивим ратним фото-причама у којима је немачка војска успешно ратовала. Добра репортажа са ратишта обнављала је старе ратничке успоме не из аустријских регименти, јер се у пропагандном нацистичком величању рата могао препозати ратнички дух из времена хабзбуршке династије.

Инциденти на идеолошкој и националној основи

Да је Културбунд имао веома успешну пропаганду међу војвођанским Немцима најсликовитије сведоче извештаји државне и војне управе који, како је почео Други светски рат, бивају све учесталији, а односе се на понашање грађана немачке националности. Међу фолксдојчерима била је честа појава да се на улици јављају „немачким поздравом“ (Хајл!) и дижу руку увис, ученици у школама одбијали су послушност наставнику српскохрватског језика, а често су облачили црне дубоке чизме и једнообразну одећу која је подсећала на Хитлерове смеђекошуљашке из СА одреда.²¹ Још у марту 1939. године познати банатски нациста Густав Халвак је на збору у Каравукову одржао говор који је са идеолошког аспекта објашњавао прави задатак Културбунда, што је посебно узнемирило окружне власти у Оџацима. Окружни начелник је забележио оцену делатности немачке националне организације: „Преко Културбунда се најинтензивније шири немачка националсоцијалистичка пропаганда и како се такво деловање дозвољава, наша немачка мањина се организовала до те мере, као што је у судетском подручју, да би могла тако организована предузети и штрудљиву акцију“.²² Почетком априла 1939. године, окружни начелник у Апатину је предлагао да се забране такозване забавне вечери Културбунда које то у суштини и нису, већ се, по његовим речима, радило о нацистичким политичким манифестацијама. На збору у Парабућу у исто време (16. априла) Густав Халвак захтевао је да се немачкој мањини призна посебан положај у Краљевини Југославији, што су Немци све до Априлског рата упорно тражили.²³

Да је нацистичка пропаганда међу члановима Културбунда успешно изведена говоре и разни испади који доказују да је од идеолошке индоктринације до агресивног деловања у складу са идеологијом кратак пут. У априлу 1939. године у Новом Врбасу националсоцијалистички немачки омладинци су разбили прозоре на синагоги уз узвице: „Јеврејске свиње, смрдљиви чивути!“, у селу Дероње, поред Оџака, дошло је до туче српске и немачке омладине, у Старом Сивцу поред Сомбора избио је сличан сукоб у којем су Срби разбили прозоре на немачким кућама, а у селу Мраморку код Ковина домаћи нацисти су на соколском дому нацртали кукасте крстове.²⁴ О веома оштрим сукобима младића на националној основи писала је и штампа на српском је-

²¹ ВИИ, БЈВ, к-1, ф.5, док. 6.

²² D. Viber, n. d., 197.

²³ Исти.

²⁴ Билтен Министарства унутрашњих послова за април 1939. године, Београд, 1939.

зику, па тако лист „Дан“ под насловом „Крвав обрачун између две групе младића у Станишићу“, доноси: „У кафани Матије Шлемера дошло је до страховите кржаве туче између две групе младића. У кафану је дошло девет младића Срба који су тражили да вечерају. У суседној одаји лумповало је једно друштво немачких младића. У једном тренутку ушао је у кафану, из суседне собе, Михајло Шнајдербек који је узвикнуо: 'Хајл Хитлер!'. Тада је дошло до страховите туче... После завршеног крвавог обрачуна када су стигли општински стражари у кафани су лежали на поду Шнајдербек са распореним трбухом и кафеција Матија Шлемер који је такође био рањен ножем у трбух. Још један младић Немац био је такође рањен као и један младић Србин“.²⁵ Пошто се радило о тешком сукобу који је имао и националну позадину, власти су из Новог Сада послале шефа кривичне полиције Маленчића, а како се каже у извештају, поведена је енергична истрага о том инциденту. У градском парку у Вршцу ратар Карло Хам је са друштвом од 20 Немаца изазивао српске младиће добацујући им: „Сви ће Срби данас напоље из парка преко плота јер је овај парк немачки“, а уз то је викао и „Хајл Хитлер!“, што је био уобичајен начин нацистичког провоцирања.²⁶

Како је под утицајем нацистичке пропаганде идеолошка заслепљеност расла, а вера у „аријевску надмоћност“ све више долазила до изражаја, тако су и војвођански Јевреји постајали мета напада па су у ноћи 20. јануара 1940. године у Апатину исписани графити мржње. На кућама свих јеврејских грађана те вароши освануле су поруке: „Јевреји морају из Апатина“, „Напоље са Јеврејима у Палестину“, „Јевреји су наша несрећа – срамота за нашу расу“.²⁷ Демонстрација јединства и националсоцијалистичке опредељености била је манифестована још 28. и 29. маја 1939. године када се окупило 20.000 Немаца на збору у Апатину, на којем је поручено да немачки народ жели да живи по својим законима, а судећи по полицијским извештајима културбундаши су вођству полагали и заклетву следећег садржаја: „Ми се за цео век признајемо за Немце, признајемо идеологију националсоцијализма, њен поглед на свет је и наш поглед и никакве старе фразе не могу нас променити, тако нам Бог помогао“.²⁸ На том збору приказан је читав нацистички фолклорни репертоар са марширањем дугих колона младића једнообразно обучених и праћених бубњевима и фанфарама, а на трибину са које су се обраћали говорници окачена је нацистичка паролa: „*Treue, Blut und Boden*“. Поред апатинског збора одржан је и збор банатских Немаца у Лазареву, где је било око 5000 учесника којима се обратио познати домаћи нациста Авендер, који на крају говора салутира на карактеристичан нацистички начин. Како се Културбунд ширио и јачао, тако је снажило и самопоуздање његових идеолошки извежбаних чланова који су национални понос помешали са расистичком и нацистичком идеологијом, па је сваки напад на националсоцијализам тумачен као напад на немачку националност. У складу са нацистичким погледом на свет, по успостављању Бановине Хрватске, за вођу хрватских фолксдојчера постављен је, 3. септембра 1939. године, Бранимир Алтгајер, који је од Мачека добио гаранције да ће Немци у школству и култури имати иста права као и Хрвати.²⁹

²⁵ Дан 05.05.1938.

²⁶ АВ КУДБ, пов. ИИ/2, бр. 16353/1940 извештај банског инспектора Милутина Игошанца.

²⁷ Ј. Мирнић, н. д., 57, фуснота 34.

²⁸ D. Bibner, n. d., 198.

²⁹ Slawonischer Volksblatt, 06.09.1939.

Док је нацификација ишла узлазном путањом, а испади нациста и њихова пропаганда били све евидентнији, југословенске власти биле су све блаже и толерантније према националсоцијалистима. Председник југословенске владе Драгиша Цветковић дао је 5. септембра 1939. амнестију свим ухапшеним и осуђеним Немцима у Дунавској и Дравској бановини, а њоме је обухваћено 2300 Немаца. Амнестирани су, углавном, били новчано кажњавани због нацистичких испада, а немачки посланик Фон Херен захвалио је властима због амнестије.³⁰ Југословенска влада редузела је тај корак због почетка Другог светског рата и жеље да се приближи Трећем рајху, а постојала је и опасност од италијанског напада, па је било важно бити у добрим односима са Хитлером, мада је имао утицаја и унутарполитички фактор који се огледа у споразуму Цветковић–Мачек и формирању нове хрватске бановине. Чињеница је да је Трећи рајх признавао примарне интересе Италије у Југославији (и на Медитерану), али се немачки врх бојао Мусолинијевог напада на Југославију који би могао разбуктати пожар на Балкану у виду интервенције Совјетског Савеза или британских експедиционих трупа.

Нацификовани Културбунд, поред ширења пропаганде, спремао се и за војне операције без обзира на верност коју су формално исказивале његове вође. Фолксдојчери из непосредне близине седишта Дунавске бановине, Новог Сада, организовали су ноћне војне вежбе 22. и 23. јуна 1940. године на потезу од Петроварадина до Сремске Каменице, на којима су увежбаване класичне војне радње.³¹ Било је и комунистичких противакција и напада на нацистички организовану немачку омладину, о чему сведочи инцидент из марта 1940. године, који се догодио у Вршцу. У градску апотеку „Шиц“, чији је власник био један од вођа вршачких националсоцијалиста Ханс Шиц, ушла је једна група Немаца, туриста из Рајха, које је при уласку Шиц поздрављао хитлеровским салутирањем. „Истовремено се у немачком крају града припремала једна група од 100 младих 'хитлерјугенда' у униформама за дефиле кроз град, да би манифестовали своју 'снагу' пред туристима из Рајха који су чекали у апотеци".³² Преко пута апотеке била је Учитељска школа, у којој је деловала организација СКОЈ-а, чији су чланови на подстрек Олге Радишић Петров одлучили да се супротставе организованом дефилеу нацистичке омладине. „На све Олгине речи, одмах су неки узели из магацина пољопривредни алат, који им је уступио столарски инструктор и магационер, па су формирали ударну групу и пресрели групу 'хитлерјугенда', напали је и растерали на све стране не стигавши да изврше параду пред гостима из Немачке. Но то није било све. Револт ђака/омладинаца Учитељске школе пренео се тада и на саму групу у апотеци. Полетеле су каменице у излог апотеке, а гости су са својим домаћином једва спасли бекством у 'Касину' – тадашње седиште нациста. Тако је будношћу антифашиста и енергичном акцијом чланова СКОЈ-а онемогућена још једна фашистичка манифестација у Вршцу".³³ У наведеном случају радило се о сукобу две идеолошки потпуно супротстављене групације, при чему су скојевци употребили силу против нацистичке омладине, тако да је после о свему водила истрагу полицијска управа, која је констатовала да у Вршцу постоји јак комунистички покрет. Иначе, у Вршцу је било и других инцидената поводом којих је не-

³⁰ Deuschum im Ausland, 22. Jg. 1939, 622–623.

³¹ АВ, КУДБ., II управно одељење, пов. 10836/1940.

³² Панчевац, 1. ИВ 1961, страна 5, текст К. Митровића

³³ Панчевац, 1. ИВ 1961, страна 5, текст К. Митровића

мачки посланик у Београду оштро протествовао у југословенском министарству спољних послова: „Код становништва у Вршцу завладало је велико узбуђење што се закључује из напада на немачки 'Турнплац' – вежбалиште и немачку апотеку Ханса Шица. На вежбалишту су непознати младићи учинили више кварова, а сем тога да је у Сали вежбалишта написано 'Доле са Хитлером' и убијамо вас (фотографије)“.³⁴ У ноћи између 25. и 26. септембра десетак српских момака ушло је у немачко вежбалиште и исписивало паролу („у к...ц са Хитлером“) што је припаднике Културбунда посебно иритирало, а органи власти су морали спроводити истрагу против изгредника.

Националсоцијализмом прожет Културбунд није мировао, већ се паравојне активности обављају током целог лета 1940. године, па су такве радње регистроване у јулу у околини Пригревице, док је у јесењем периоду (октобар) исте године немачка омладина у Будисави изводила војне вежбе на коњима.³⁵ Константно уношење милитаристичког духа био је крајњи исход потпуне нацификације Културбунда која је наступила са почетком треће фазе врбовања у ту организацију, а поред великих успеха у учлањавању војвођанских Немаца, Културбунд је остварио и висок проценат идеолошки образованих нациста који ће спремно служити својој идеологији и, наравно, Хитлеровој ратној машинерији када то буде потребно. Да је постојала јасна идеолошка свест, видеће се после мађарске окупације Бачке након априлског слома Краљевине Југославије. Тада је велики број Немаца одбио да служи у хонведима (домобрани), тј. у регуларној мађарској војсци, којој су били дужни да се одазову као грађани Мађарске, па су бежали у немачке трупе. Пошто нису имали немачко држављанство, војвођански фолксдојчери су у највећем броју случајева упућивани у „*Waffen SS*“ (борбени СС), у којем се није много гледало на административна ограничења, већ на идеолошку обојеност, односно националсоцијалистичку свест (у почетку рата услов за улазак у СС, поред нацистичке идеологије, била је и висина, односно сваки есесовац је морао бити висок бар 169 центиметара, а за Хитлерову телесну гарду критеријуми су били још ригорознији). Надање новог руководства Културбунда, на чијем челу је био Јанко, у потпуности су била оправдана, па се може закључити да је велики број фолксдојчера прихватио националсоцијалистичко учење, али је то посебно важило за омладину, која је била авангарда националсоцијализма код војвођанских Немаца. За такво образовање у нацистичком духу „најзаслужнија“ је успешна пропаганда и индоктринација.

Занимљив пример нацистичког дивљања била је сахрана уредника „*Batschkaer Zeitung*“ Матијаса Гаса, који је умро у дубокој старости, а на погребу 3. марта 1941, због екстремног нацистичког става покојника ниједан католички свештеник није хтео да га сахрани по црквеном обреду. То је проузроковало реакцију нациста који су поразбијали прозоре католичке цркве у Апатину, што је била нацистичка освета за увреду нанету драгом им покојнику, који није много марио за хришћанску духовност.³⁶ Нацисти су постали све слободнији, па је тако у Вепровцу почетком децембра 1940. године председник месне групе Јохан Крамер са 60 јуришника напао локалног свештеника, што је команда жандармеријског пука у Новом Саду, 11. децембра, окарактерисала као један од нацистичких изгреда.³⁷

³⁴ АВ, КУДБ, пов. ИИ/2, бр. 16353/1940, извештај банског инспектора Милутина Игошанца.

³⁵ АВ, КУДБ, Отсек јавне безбедности, пов. 16761/1940.

³⁶ ВИИ, БЈВ, к -1, ф 4, док. 36.

³⁷ АВ, КУДБ, Одсек јавне безбедности, пов. 19829/1940.

Закључак

У раду су наведени примери семинара, скупова, као и тајне кореспонденције, чији је циљ био ширење нацистичке пропаганде међу домаћим Немцима, односно грађанима Краљевине Југославије који су живели на подручју Дунавске бановине. Различите скупове и зборове, као и карактеристично нацистичко облачење, па чак и војне вежбе и полувојничку организацију југословенске власти су толерисале јер нису желеле да се замерају северном суседу, односно Немачкој која је од аншлуса Аустрије, 1938. године, била на границама Краљевине Југославије. И поред тога, полицијски органи Дунавске бановине помно су пратили дешавања у немачкој мањини, односно Културбунду као врховној организацији, која је окупљала скоро све Немце у Војводини.

Југословенски органи су, и поред званичне политике сарадње са Немачком, нацистичку припаганду оцењивали као опасну по државу и њену безбедност. Управо су многобројни инциденти, наведени у овом истраживању, и настали као непосредна последица нацистичке пропаганде која се стручно и организовано спроводила у оквиру Културбунда, тј. немачке националне организације, устројене на фирер-принципу.

Сви наведени поједини инциденти, који су не само национално већ и идеолошки мотивисани, могу послужити као добар приказ успешне пропаганде, која је имала за циљ пуну нацификацију Културбунда. Та индоктринација била је извршена у свим сегментима живота и рада војвођанских фолксдојчера, јер је националсоцијалистички поглед на свет имао амбицију да апсолутно управља животом „народне заједнице“, у овом случају војвођанског Културбунда. Треба нагласити да је у немачкој националној заједници у Дунавској бановини остао одређен број појединаца који нису прихватили нацистичку идеологију, али и поред тога није постојао организован отпор нацистичкој пропаганди и делатности. Ни унутар Културбунда нису сви Немци били једнако инфичирани нацистичком идеологијом. Неки су је прихватили због помодарства, неки из користи, а неки други зато што су морали. Да нису сви били убеђени нацисти, говори податак да је за време Другог светског рата било одбијања позива за мобилизацију у нацистичке војне формације: „Око 70 људи из Францфелда одбило је да се јави (фебруара 1942. – прим. аут.) на позив помоћне полиције (*Hipo-Hilfspolizei*). Гестапо их је одвео у непознатом правцу“.³⁸ И поред наведеног примера можемо закључити да је таквих случајева било мало и да је већина војвођанских фолксдојчера била индоктринирана националсоцијалистичком идеологијом, што ће се најбоље видети по избијању априлског рата 1941. године. Сматрамо да је потребно извести структурално истраживање тог проблема, јер сложена историјска питања треба пажљиво испитати, „без гнева и пристрасности“. Надамо се да је овај рад само један мали допринос свеобухватнијем испитивању и анализирању сложених проблема, које историја ових простора намеће пред оне који се суочавају са нашом ближом прошлошћу.

³⁸ Н. Стефановић, н. д., 82.

Литература

1. Архив Војводине, Краљевска управа Дунавске Бановине, Нови Сад.
2. Архив Војноисторијског института, Београд, фонд: Бивша југословенска војска.
3. Архив града Новог Сада, фонд средско начелство, Нови Сад (1924–1941).
4. Билтен Министарства унутрашњих послова за април 1939. године, Београд, 1939.
5. Biber, D.: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Ljubljana, 1966.
6. *Deutsches Volksblatt*.
7. *Deutschum im Ausland*, 22. Jg. 1939.
8. Jong, de, L.: *Die deutsche Funfte Kolonne im 2. Weltkrieg*, Veröffentlichungendes Instituts fur Zeitgeschishte, Stuttgart, 1959.
9. Boelitz, O.: *Das grenz-und Auslanddeutschum, seine Geschishte und seine Bedeutung*, Munchen, Berlin, 1926.
10. Rohrbach, P.: *Deutsches Volkstum als Minderheit*, Berlin, 1926.
11. *Schaffende Jugend*.
12. *Slawonischer Volksblatt*.
13. Grentrup, T.: *Das Deutschum an der mittleren Donau in Rumanien und Jugoslawien*, Munster, 1930.
14. Мирнић, Ј.: *Немци у Бачкој у Другом светском рату*, Нови Сад, 1974.
15. Стефановић, Н.: *Један свет на Дунаву*, Београд, 2003.
16. Попов, Д.: *Српска штампа у Војводини 1918–1941*, Нови Сад, 1983.